

JEGYZETEK A SZLOVÁK ROMANTIKUS NEMZETTUDAT KIALAKULÁSÁHOZ ÉS FEJLŐDÉSÉHEZ

Peter Káša

(Eperjesi Egyetem, Eperjes, Bölcsészettudományi Kar)

A romantika és a romantikus gondolkodás a közép-európai kulturális térségben elsősorban az új esztétikához kapcsolódik, amely dinamizálta a megcsontosodott neolatin és francia klasszicista normákat. Ezek a tendenciák azonban szoros összefüggésben voltak a szélesebb összeurópai „paradigmaváltással” és a „rég” nemesi konzervativizmus „új”, urbánus liberalizmusba történő átmenetével. A nyitottságot, ill. az új művészeti és társadalmi struktúrák keresését állította szembe a racionalista konstrukciókkal, normákkal és konvenciókkal. A romantikus mozgalom mindig többféle alakban és variációban nyilvánult meg. Nemcsak esztétikai paradigmaváltást eredményezett, hanem a közösségi tudat (nyelv, rétorika, életmód, politizálás...) dekonstrukcióját és átalakulását is. „*A képzelőerő (imagination) legalább annyira hordoz társadalmi és politikai szerepet, mint poétikait vagy filozófiáit.*”¹

Ezekben a keretekben kell vizsgálni a szlovák romantikus mozgalmat is, amely a szlovák etnikum kulturális, társadalmi és gazdasági felemelésére, ill. a Magyarhonon (Uhorsko-n) belüli „szlovákság” körülhatárolására és definiálására irányult. A fiatal szlovák értelmiségiek (nemzetébresztők) a kollektív összetartozás érzését táplálták, és az egyesített „szlovák államot” a közös nyelv, a közös történelmi tudat és kulturális hagyományok bázisán képzelték el. Ezekben a folyamatokban kulcsszerepe volt a „szó embereinek” – költőknek, filozófusoknak, népdalgyűjtőknek –, akik nagyon gyorsan a „tettek emberévé”, ideológussá és politikussá nőttek ki magukat. Ezt a különös, de tipikusan közép-európai jelenséget, a „költészet és a politika” felcserélhetőségét, világosan meghatározta **Jozef Miloslav Hurban** „esztéta és ideológus”, amikor a következőket írta: „*Az élet költészet és a költészet élet.*” Ez azonban csak romantikus képzelgés vagy vágy volt, amelyet a szüntelen keresés, ill. a romantikus - idealista álmodozás és az élő valóság komplikált igazsága közötti ingadozás kísért. Az emancipációra törekvés az 1848/49-es szabadságharcban csúcsosodott ki, amikor a szlovák intelligencia képviselői, a történelemben először, megpróbálták a romantikus elképzeléseket politikailag realizálni. Az eredmény azonban a reménytelenség, a hiábavalóság és az árulás érzésével keveredő keserű valóság lett.²

¹ FOREST, PYLE: Képzelőerő és ideológia. Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 2000/1-2. LXVI. évfolyam, 31.2.

² PETER ZAJAC: Kolektívna identita ako problém kultúrnej pamäti. In: Krajina bez sna. Kalligram, Bratislava. 2004. 21–28.

A szlovák romantikus mozgalom egy komplikált és belsőleg differenciált folyamat utolsó fázisa, amelyet a szlovák irodalom- és művelődéstörténetben leegyszerűsítve nemzeti mozgalomnak vagy nemzeti megújulásnak neveznek. Az 1780–1849 közötti évekről van szó, amelyeket a következő időszakokra bonthatunk:

1. A magyarhoni hazafiság (hungarus patriotizmus) lecsengése és a szlovák-ság meghatározása katolikus körökben (1780–1820);
2. A szláv kölcsönösség ideájának születése és a cseh–szlovák kulturális és szellemi egység megújítása evangélikus körökben (1820–1836);
3. Katolikusok és evangélikusok szimbolikus egyesítése és a szlovák romantikus nemzeti tudat – a modern nacionalizmus – formálása (1836–1849).

Előfeltételek (1780 – 1836)

Az első időszak **Anton Bernolák** felvilágosodáskori katolikus pap nevéhez fűződik, aki a jozefinizmus szellemében szervezte közösségét, kodifikálta az új szlovák nyelvet, megírta az első grammatikát, összeállította ötnyelvű szótárát és elkészítette a Biblia szlovák fordítását. Ebben a szellemi-műveltségi környezetben egészen természetes módon formálta a kollektív szlovák identitás érzését is, de a magyar államiság, a *natio hungarica* és a Szent István-i szellemi hagyományok keretein belül. Új grammatikájában a szlovák nyelvről, mint „*lingua slavonica in Hungaria*” vagy „*lingua panonio - slava*” ír. E történelmileg jelentős esemény interpretációiban azonban gyakran került sor (és kerül sor még ma is) látókörszűkítésre és sematikus ábrázolásra, miszerint ez a szlovák nemzettudat irodalmi, konfliktusmentes fejlődése. A Bernolák-iskola ún. nemzetébresztő jellegét gyakran túlértékeljük, miközben elfelejtjük, hogy a felvilágosodás korában a nyelv egészen más minőségű és szociális státusú volt, mint a később, a romantizmus idején. A racionalizmusra és a műveltség növelésére irányult. Az új nyelvek (mint a szlovák is) kodifikációjának feladata a „centrum és periféria”, a magas és alacsony társadalmi rendek közötti kommunikáció optimalizálása volt, de még az új nyelvi közösségek alakulása sem a „nemzeti kizárólagosság” hangsúlyozására, hanem „csupán” az etnikumok közötti együttműködés effektívebb formáira összpontosult.

A mozgalom hívei között számos magas egyházi beosztású személy volt, többek között **Rudnay Sándor**, a magyarországi katolikus egyház esztergomi bíboros primása is. Később, más viszonyok és feltételek között, 1834-ben Budán létrejött a *Spolok milovníkov slovenskej reči a literatúry slovenskej* (a Szlovák Nyelv és Irodalom Kedvelőinek Egyesülete), amely a szlovák katolikusok és evangélikusok – ez utóbbiak liturgikus nyelvként még mindig a cseh nyelvet használták és a csehszlovák törzsi egység tradícióját követték – fokozatos egyesítésére törekedett.

A szlovák kulturális környezethez szorosan kapcsolódik a szláv kölcsönösség eszméje is. Az elmélet kezdetei **Ján Kollár** evangélikus prédikátor nevéhez fűződnek, aki Turóc megyei származású volt, s aki evangélikus papként harminc évig élt és működött Pesten, a hungarus/magyar reform-, illetve nemzeti mozga-

lom kialakulásának központjában. A modern német és magyar nacionalizmus – a hungarus patriotizmus letűnésével együtt – arra ösztönözték őt, hogy „alternatív fiktív világokat” építsen, amelyek egybeestek a „romantikus idealizmus” német modelljével. Láttá a „szegény és tragikus” valóságot, de a régi idők egyértelmű világosságát is elképzelte, amely átszűrődik a jövő „szláv világába”. Nemcsak a szláv kölcsönösség „prófétája és apostola” lett, hanem a „szlovák nacionalizmus” atyja is: „*Kollár elsőként vetette fel az államhaza (Magyarhon) és a nemzet haza kérdését. Az előbbi művi alakzatnak tekintette, amelyet hidegen fogadott, és többé-kevésbé szükségesnek ismert el. A szlávok valódi (nemzeti) hazájának Pánszláviát (Všeslavia) ... a megálmodott mítikus ideált tartotta.*”³ A szlovák romantikusok fiatalabb generációja Kollár elképzeléseihez ambivalens módon viszonyult. Az egyik oldalon ugyan elutasították a „konzerválódott csehszlovák törzsi és nyelvi egységet”, a másikon viszont eltöltötte őket a pánszláv kölcsönösség szellemi víziója. A szlovák sajtóságot a szlovák etnikum érdekében végzett nagyon konkrét tettekkel érvényesítették, de a „szélesebb és mélyebb” szlávtság – magasabb szellemi elvként és messianisztikus koncepció formájában gyakran megjelenő univerzális értéként – kontinuuosan élt a tudatalattijukban.

Ján Kollárhoz mintegy automatikusan és természetesen kapcsolódik **Pavel Jozef Šafárik** (a tankönyvekben eléggé leegyszerűsítve a nemzeti megújulás Kollár–Šafárik korszakáról írnak), aki ugyan generációs és eszmei útítársa volt, de szlávtság- és szlováktség-képe jelentősen eltért Kollárétól. Šafárik gondolatvilága nemcsak a felvilágosult művelődés szellemével, hanem a természetesség és a természetes értékek iránti romantizáló vágygal is átitatott. Korai szövegeivel túllép a nyelv és az irodalom régi, hagyományos felvilágosult-racionalista modelljein, és egyúttal az új, természetesebb struktúrák jeleit mutatja. Kijelenti, hogy: „*a tanult szerzők durva nyelvezete nem az egyszerű nemzet nyelve*”, az egyszerűség és természetesség esztétikáját vázolja, jelzi a nemzet és nyelv közötti új köteleket, tehát a nemzeti irodalom új lehetőségeit is. Šafárik szlováktség ábrázolása világos vázlatot kapott a *Dejiny slovenskej reči a literatúry vŕetkých nárečí (1826)* c. áttörő jelentőségű irodalomtudományi munkájában, amelyben fiatal filológusként-szlavistaként tulajdonképpen először mutatta be rendszerezve a – szlávtság keretein belül autonóm és sajtóságos – „szlovák nyelv és irodalom” rendszerét. Természetes, hogy ez a koncepció még nem váltott ki nyílt és szenvedélyes reakciókat, de teret nyitott a csehszlovák egység és a hagyományos szláv eszme új lehetőségeiről szóló párbeszédnek. Respektálta tehát a hagyományos evangélikus csehszlovák szellemi tradíciót, ugyanakkor elismer-te más specifikus reális entitás – a magyarhoni szlovák irodalom és a magyarhoni-szlovák nyelvjárás – létezését is, azt a tényt tehát, hogy létezik a szlovákoknak valódi nyelve – a szlovák nyelv. Ezekből az összefüggésekből általánosan ismert, hogy Šafárik, a fent említett megfogalmazások ellenére, nem fogadta el

³ DUŠAN ŠKVARNA: Ján Kollár a formovanie modernej slovenskej ideológie. In: Ján Kollár a slovenská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe. Bratislava. HÚ SAV, 2006. Ed. Tatiana Ivantýšinová, s. 47–48.

Štúr irodalmi nyelvét, de ennek „elítélése”, J. Kollárral ellentétben, mérsékletes és elnéző volt.

Kibontakozás és csúcspont (1836–1850)

A szlovák romantika és kultúra a felvilágosult-klasszicista modelljével összhangban fejlődött. A legélénkebb párbeszédet a modern irodalmi nyelv kérdése eredményezte (cseh nyelv, Bernolák, ill. Štúr szlovák nyelve). Az irodalmi témák (nagyorva hagyomány) és műfajok (ballada, hőseposz) síkján még a romantizmus és klasszicizmus összefonódásáról is beszélhetünk. Azt is lehet mondani, hogy „*pragmatikus szempontból és szabadon cserélődtek az esztétikai, filológiai és politikai eszmék.*”⁴ Reprezentatív és kiemelkedő képviselője volt a klasszicista költészetnek **Ján Hollý** (1785–1849) katolikus pap, költő és műfordító, aki használta ugyan Bernolák szlovák nyelvét, de elismerte és támogatta a fiatal evangélikusok nyelvreformációs törekvéseit, a szlovák irodalmi nyelv ún. štúri kodifikációját. Három nemzeti eposzának – *Svatopluk*, *Cirillo-Metodiada* és *Sláv* (1833–1839) – köszönhetően hírnévre és népszerűsége tette szert. Ezekben, antik stílusban, de romantikus lánggal és pátozzsal írta le a szlovák törzs Magyar Királyság előtti dicső történetét („slávnu históriu slovenského kmeňa pred vznikom Uhorského kráľovstva”).

A 19. század 20–30-as éveiben az irodalom differenciálódásáról beszélhetünk. Az egyik oldalon tetőpontjára jut a klasszicizmus, a tiszta klasszicista költészet, a másik oldalon új ingerek érik az irodalmat – főleg a szubjektivizmus és a folklorizmus –, amelyek már világosan utalnak a romantizmus kezdeteire. Ezt az átmeneti időszakot a szlovák irodalomban is preromantizmusnak nevezzük. Ez a természetbe, az emberi természetbe és érzésekhez visszatérő művészeti stílus, amit helyenként szentimentalizmusnak is nevezünk. Mindezt jól szemlélteti a fiatal P. J. Šafárik *Tatranská múza s lýrou slovenskou* (1814) /Tátrai múza szláv lanttal/ című verseskötete, J. Kollár *Slávy dcera* (1824) /A szlávok leánya/ című költeménye és Karol Kuzmány hazafias költészete. Ezek és más hasonló művek ösztönözték a 30-as évek közepétől a fiatal költőket a romantikus esztétika és költészet kialakítására.

A szlovák romantikus irodalmat a modern szlovák nemzet alakulásának folyamataival és a magyarhoni, ill. a Monarchián belüli szélesebb nemzeti mozgalommal szoros összefüggésben kell szemlélni. A magyarhoni társadalmi reformok, főleg a magyar nyelv türelmetlen terjesztése, a szlovák és magyar értelmiségiek közötti feszültség növeléséhez vezetett. A modern, főleg német nacionalizmus nyomása alatt, a szlovák evangélikus kulturális közegben egyre erőteljesebben gyengült a hagyományos magyarhoni hazafiság – a *natio hungarica* –, és mélyült a szlovákság, a szláv kölcsönösség gondolata. A 40-es években, az értelmiség köreiből a szlovákság már önálló kulturális-történelmi és nyelvi kollektív identitás, amely eltér a magyar politikai nemzetétől, a cseh–szlovák etnikai törzstől és a szláv egységtől.

⁴ OSKÁR ČEPAN: Rázdelia romantizmu. Slovenské pohľady 1993/1 roč. 109, s. 62.

A romantikus mozgalom a 30-as évek közepétől kezdett formálódni a pozsonyi evangélikus líceumban, ahol 1803-ban megalakult a Csehszlovák Nyelv és Irodalom Tanszéke (**Katedra československého jazyka a literatúry**). Később pedig a diákokból álló, ún. ifjúszlovák mozgalom, a Csehszlovák Társaság (**Spoločnosť československá**) is létrejött. Legaktívabb tagjuk Ludovít Štúr (1815–1856) volt, aki nagyon hamar a társaság vezető személyisége lett. Ezért olvashatunk gyakran a tankönyvekben „Štúrékről, Štúr-nemzedékről, Štúr-mozgalomról, sőt Štúr-irodalomról”. Leegyszerűsített nézőpontról van szó, hiszen Štúrnak is volt több ellenlábas, akik a nemzeti és irodalmi élet más modelljeit és variánsait kínálták. Hasonló társaságok alakultak a lőcsei, az eperjesi és a késmárki evangélikus líceumban is. E nemzedék társadalmi-politikai tevékenysége három pontban foglalható össze: 1/ a nyelv új kodifikációja (1843) – a katolikusok és az evangélikusok nemzeti egyesítésének szimbóluma; 2/ a szlovák kultúra, irodalom és publicisztika formálása és művelése (a **Tatrín** nevű egyesület megalakulása Liptószentmiklóson /1844/, az új szlovák nyelven íródott könyvek, újságok, folyóiratok kiadása); 3/ a problematikus nemzetpolitikai program kidolgozása.

A szlovák romantikus irodalom kezdetei két diák-almanach – **Plody** (Pozsony 1836) /Termés/ és **Jitřenka** (Lőcse 1840) /Hajnalcsillag/ – kiadásához kapcsolódnak, amelyek szövegei még a „régii” cseh nyelven íródtak, többnyire a preromantikus esztétika stílusában. A fiatal szerzők főleg történelmi témákhoz nyúltak, J. Hollý, J. Kollár és a nyugat-európai romantikusok (G. Byron, F. Schiller...) műveiben találtak inspirációt. A 40-es évek eleji pozsonyi líceumban L. Štúr a szlovák (szláv) költészetet az európai romantizmus specifikus változatként képzelte el. Az alapelvekben elutasította a szélsőséges szubjektivizmust és ezzel az ún. nyugati Byron-modell másolását, a költészet új lehetőségeit kereste. Ez az elképzelés azonban nem lett a szlovák romantizmus egyedüli és általános normája. Több alakban és változatban formálódott, de két alapvető irányzat mindenképpen megkülönböztethető: nemzeti-pragmatikus (főleg 1848-ig) és a szellemi-messianisztikus (1848 után).

A szubjektív érzés erősítése vagy tagadása alapján az első csoportba azokat a szerzőket sorolhatjuk, akik költészetükkel a szubjektivizmus, az ún. nyugati byroni vonal felé fordultak (**J. Král', S. Vozár, Andrej Sládkovič ...**), a második csoportba pedig azokat, akik – L. Štúr nézeteinek megfelelően – a nemzeti és népi tematikát helyezték előtérbe (**L. Štúr, J. M. Hurban, S. Chalupka, J. Botto ...**)

Az új romantikus költészet elemi erővel indul útjára. Kezdetben nincs teoretikus (L. Štúron kívül), aki védelmezné és magyarázná a romantikus művészetet. Az új irodalmi szlovák nyelv kodifikálása után azonnal új és váratlan impulzusok jelennek meg. Azzal, hogy az autentikus népi nyelv a kulturális közép-szlovák nyelvjárás formájában átkerül a magas irodalmi nyelv síkjára, új lehetőségek nyílnak az irodalom számára. Mindez nagyon világosan és intenzíven legelőször a **Nitra** című irodalmi almanach második számában jelenik meg, már 1844-ben. Az első új nyelven íródott könyvről van szó, az előző szám 1842-ben még csehül jelent meg. A fiatal romantikusok munkáinak gyűjteményét Štúr

legközelebbi munkatársa, Jozef Miloslav Hurban aktív irodalomkritikus, történész, a **Slovenské pohľady** /Szlovák Szemle/ kulturális-társadalmi folyóirat (1846 óta kis szünetekkel máig megjelenik) első kiadója szerkesztette. Fontos megemlítenünk azt is, hogy 1845–1848 között L. Štúr szerkesztésében jelenik meg az első szlovák politikai folyóirat, a **Slovenské národné noviny** /Szlovák Nemzeti Újság/, **Orol tatranský** /Tátrai Sas/ című irodalmi melléklettel.

A szlovák romantizmus első kiemelkedő időszakában J. Kráľ volt a szlovák romantizmus legkifejezőbb egyénisége. Versei és ciklikus költeményei a népi egyszerűségtől egészen a gazdag allegorikus képiségig terjedtek. A romantizmus szubjektív szerelmi formájának kulcsfontosságú műve és egyben prototípusa is Sládkovič lírai reflexív műve, a *Marína* (1846). Allegorikus balladákat főleg J. Botto írt, S. Chalupka munkásságát a népi költészet által inspirált hősies versek jellemzik. A kor prózájában a szlovák történeti próza megalapozója, J. Kalinčiak foglal el központi helyet. Alkotásaihoz főleg a közös magyar-honi történelemből merített. Életművével a létező szlovák–magyar feszültséget igyekezett csökkenteni.

Utóhangok (1850 – 1875)

Az 1848/49-es forradalom leverését követő Bach korszak a közélet, társadalmi és kulturális élet elnyomását és stagnálását eredményezte. Ezt „szárazság és némaság” időszakaként is szokták emlegetni. Az értelmiségiek, a nemzetbiztosok több képviselője átértékeli a forradalom előtti tevékenységét, előkerülnek a régi-új problémák: az irodalmi nyelv, a magyar-honiság, a szlovák–magyar „kapcsolatok”, a szláv kölcsönösség stb. kérdése. Az új štúri szlovák nyelv helyzete M. Hattala *Krátka mluvnica slovenská* (1852) /Rövid szlovák nyelvtan/ c. grammatikájának kiadása után megerősödött. L. Štúr *Slovanstvo a svet budúcnosti* (1853) /A szlávok és a jövő világa/ c. messianisztikus pánszláv politikai gúnyirata a forradalom utáni politikai sikertelenségek okozta szkepszis és kiábrándultság kifejezője volt.

A politikai feszültség enyhülése után a szlovákok újrafogalmazták követeléseiket. A szlovák nemzet memorandumában/**Memorandum slovenského národa** (1861). A politikai kérések nem találtak visszhangra, de a bécsi hivatalok egyetértettek egy szlovák központi kulturális intézmény – a **Matica slovenská** /Szláv Anyácska/ (Turócszentmárton, 1863) – és három szlovák gimnázium – Turócszentmártonban, Znióvárán, Nagyrócén – megalapításával. A Matica slovenská létrehozása a felvilágosodás időszakába visszanyúló régi közösségi hagyományokhoz kapcsolódik. Az egyesületen belül nemzeti könyvtár, múzeum, levéltár működött, könyveket és tankönyveket adtak ki. A szlovák gimnáziumok nemzeti öntudattal rendelkező értelmiségi réteget neveltek. A **Nová škola** /Új Iskola/ nevű jelentős társadalmi szerveződés később politikai erővé alakult, amely összefogta a Pest-Budán tevékenykedő értelmiséget. Könyveket és folyóiratokat adtak ki, programjukban Magyarhon integritását és modernizációját védelmezték, a szlovák–magyar „kiegyezés” új lehetőségeit kutatták. A mozgalom alapítója és vezetője az ismert építész, Ján Bobula volt, de

jelentősen közreműködött Ján Palárik (1822–1870), katolikus pap, szerkesztő, drámaíró is.

A dualizmus korában az ország fokozatos „modernizációja és magyarosítása” kezdődik. A polgári társadalom és a pánszlávizmus elleni harc szellemében 1875-ben bezárják a Matica slovenská-t és a három gimnáziumot, visszaszorul az Új Iskola tevékenysége is. Ezekkel az eseményekkel lezárul a szlovák romantizmus utolsó időszaka, amelyet Matica-korszaknak /maticné obdobia/ is neveznek.

A forradalom utáni tragikus érzés, a szomorúság és a levertség, de az új hit és a miszticizmus is, a messianizmus formájában mutatkozott meg. Ez a speciális romantikus áramlat, amely először a lengyel irodalomban (Adam Mickiewicz) lett népszerű, a szlovák gondolkodásban és művészeti alkotásokban főleg a 19. század 60–70-es éveiben, a posztromantizmus korában fejlődött ki. **S. B. Hroboň**, **M. M. Hodža** vagy **P. K. Hostinský** műveiben felfedezhetők a miszticizmus és a nemzeti mitológia elemei. Ezekben a sorokban a Messiásba vetett hit kerül előtérbe, aki majd megváltja a szlovák (szláv) nemzetet, amely így képes lesz megszabadulni a megaláztatástól és a szenvedéstől, és eljut az üdvösségre. A gondolat, hogy a szlovák etnikai térség (Slovensko) egy elátkozott, alvó ország, amely egy hős-megváltó eljövételét várja, már korábban is előfordult, főleg a népmesékben és a balladákban. A messianizmus tipikus jellemzője a nyelvvel és a versformával való kísérletezés is (S. B. Hroboň).

A szlovák romantika az individualista és a kollektív tudat új minőségét képviseli. A romantizmus főleg a természetességhez, az össznépi és nemzeti természetes értékekhez való visszatérést jelenti. A szlovák nemzeti mozgalom nem jött volna létre romantikus lángolás, lelkesedés és idealizmus nélkül. A szlovák romantika korszakát irodalmi, társadalmi és politikai szinten kell szemlélni, annak ellenére, hogy ezek az összetevők sokszor összefonódtak egymással. A „romantikus tudat” alapelveinek megértése a továbbiakban kulcs lehet a szlovák kultúra és nemzeti magatartás számos jelenségének megértésében és feltárási-ban.

Rezümé

Jegyzetek a szlovák romantikus nemzeti tudat kialakulásához és fejlődéséhez

A romantika és a romantikus gondolkodás a közép-európai kulturális térségben elsődlegesen az új esztétikával kapcsolódott össze, a széles össz-európai „paradigmaváltással”. A romantika a felvilágosult értelemmel, normákkal és konvenciókkal a különeműséget, nyíltságot és félreérthetőséget állította szembe. Az új romantikus mozgalom a szó legszélesebb értelmében egy formálódó, nemzetileg érzékeny értelmiségi bázist feltételezett. Terjesztette a kollektív összetartozás érzését a közös nyelv és kulturális tradíciók alapján, és a szlovák önlényegűség definiálásának és meghatározásának lehetőségeit kereste. Ebben a folyamatban kulcsszerepet játszottak a „szó emberei” (költők, filozófusok, folkloristák; politikusok).

A szlovák romantika annak a széles kulturális-történelmi egésznek a része, amelyet a szlovák kultúrtörténetben nemzeti mozgalomnak vagy nemzeti ébredésnek neveznek az 1780–1849 közötti években, s amely belsőleg három korszakra tagolódik:

1. a jozefinizmus és a magyarországi hazafiság utózengeje (1780–1820): Anton Bernolák, Ján Hollý...
2. A szláv kölcsönösség eszméjének születése és az evangélikus műveltség újraéledése (1820–1836): Martin Hamuljak, Ján Kollár...
3. A katolikusok és az evangélikusok szimbolikus egyesülése, és a szlovák romantikus nemzeti tudat, a modern nacionalizmus formálódása (1836–1849): L. Štúr, „štúrovci“...

Ennek a nemzedéknek a társadalmi-politikai aktivitását három pontban lehet összefoglalni:

- 1/ a nyelv új kodifikációja (1843), a katolikusok és az evangélikusok nemzeti egyesülésének szimbóluma;
- 2/ a szlovák kultúra, irodalom és publicisztika formálódása (a Tatrin létrehozása /1844/, könyvek, folyóiratok, lapok kiadása az új szlovák irodalmi nyelven);
- 3/ a (problematikus) politikai program kialakítása az 1848/49-es forradalomban.

A szlovák irodalmi romantizmus kezdetei két diák irodalmi almanach kiadásával kapcsolódnak össze: a Pozsonyban kiadott Plodyval (1836) és a Jitřenkával (Léva, 1840). A J. Hollý és J. Kollár művei által inspirált fiatal szerzők főleg a történelem felé fordultak, de a nyugat-európai romantikusok felé is (Byron, Schiller...). A szlovák (szláv) költészettel, mint az európai romantika specifikus variánsával kapcsolatos vízióját az 40-es évek elején L. Štúr is bemutatta a pozsonyi liceumban. Elvileg elvetette a szélsőséges individualizmust, és ezzel az ún. nyugati byroni modellt másolását is, és a költészet új lehetőségeit kereste.

Ez a terv azonban nem lett a szlovák romantika egyetlen és általános normája. Ez több korszakban és variánsban alakult ki, de minimum két alapvető áramlatban: a nemzeti-pragmatikusban (főleg 1848 előtt) és a szellemi-messianisztikusban (1849 után). A szubjektív érzés hangsúlyozása vagy tagadása alapján egy csoportba lehet azokat a szerzőket sorolni, akiket a poétika a szubjektivizmushoz vezetett, és a poézis ún. nyugati, byroni típusához (J. Král', S. Vozár, A. Sládkovič...), a másikba pedig azokat, akik L. Štúr nézeteit előtérbe helyezve, a népi tematikát és a folklórt tolták előre (L. Štúr, J. M. Hurban, S. Chalupka, J. Botto...).

Az 1848/49-es forradalom veresége és az osztrák hatóságok azt követő rendőri rendszere tompulást és stagnálást jelentett a köz-, a társadalmi és a kulturális életben, és a szlovák–magyar közegben is. A forradalom politikai sikertelenségei miatti szkepszis és kiábrándultság kifejeződése volt Ľudovít Štúr pánszláv politikai pamfletje, „A szlávok és a jövő világa” (1853). A magyarországi politikai apátia enyhülésének eredménye volt a szlovák kívánságok újrafogalmazása a Szlovák Nemzet Memorandumban (1861). A szlovák kívánságok ugyan nem találtak visszhangra, de a bécsi hatóságok hozzájárultak a szlovákok központi kulturális intézményének, a Matica Slovenskának (1863), és három szlovák gimnáziumnak a felállításához.

Az irodalom a 19. század második felében is rendkívül érzékenyen reagált a társadalmi-politikai változásokra. A hatvanas évek még sok romantikus terv folytatását és befejeződését jelentették. Nem szabad elfelejteni, hogy például éppen a forradalom után keletkezett a szlovák romantikus poézis három kulcsfontosságú műve: A. Sládkovič – Detvan (1853), Ján Botto – Smrť Jánošíkova (1862) és S. Chalupka – Mor ho! A háború utáni tragikus érzés, a bánat és a levertség, de a miszticizmusba vetett új hit is, a messianizmusban nyilvánult meg. Ez a specifikus romantikus áramlat a szlovák gondolkodás-

ban és tudományos alkotásban főleg a posztromantikus korszakban, a 19. század 60–70-es éveiben fejlődött ki S. B. Hroboň, M. M. Hodža vagy P. Kellner Hostinský műveiben.

Azonban a magyarországi hősi történelem alakjai által inspirált hagyományos romantikus-realistikus történelmi próza is továbbfejlődött (J. Kalinčiak és Ľ. Kubáni). Társadalmi és humorisztikus prózát főleg Laskomerský és Bachát írtak, drámát J. Palárik, és specifikusat a nemzeti bűnös, a nem könyörületes kritikus és satirikus, J. Záborský.

Resumé

Poznámky k vytvoreniu a formovaniu slovenského romantického národného vedomia

Romantizmus a romantické myslenie sa v stredoeurópskom kultúrnom priestore primárne spája s novou estetikou, so širšou celoeurópskou „zmenou paradigmy“. Romantizmus postavil proti osvietenému rozumu, normám a konvenciám rôznorodosť, otvorenosť a nejednoznačnosť. Nové romantické hnutie v najširšom zmysle slova predpokladalo bázu formujúcej sa národne cítiacej inteligencie. Rozširoval sa pocit kolektívnej spolupatričnosti na báze spoločného jazyka a kultúrnych tradícií a hľadali sa aj možnosti definovania a vymedzovania slovenskej svojbytnosti. Kľúčovú rolu v týchto procesoch zohrávali „muži slova“ (básnici, filozofi, folkloristi; politici).

Slovenský romantizmus je súčasťou širšieho kultúrno-historického celku, ktorý sa v dejinách slovenskej kultúry nazýva národným hnutím alebo národným obrodením vymedzený rokmi 1780 – 1849, a vnútorne členený na tri obdobia:

1. Jozefínske osvietenstvo a doznievanie uhorského vlastenectva (1780 – 1820): Anton Bernolák, Ján Hollý...
2. Zrod idey slovanskej vzájomnosti a revitalizácia evanjelickej vzdelanosti (1820 – 1836): Martin Hamuljak, Ján Kollár...
3. Symbolické zjednotenie katolíkov a evanjelikov a formovanie slovenského romantického národného vedomia, moderného nacionalizmu (1836 – 1849): Ľ. Štúr, „štúrovci“...

Spoločensko – politické aktivity tejto generácie možno zhrnúť do troch bodov:

- 1/ nová kodifikácia jazyka (1843), symbol národného zjednocovania katolíkov a evanjelikov;
- 2/ formovanie a kultivovanie slovenskej kultúry, literatúry a publicistiky (vznik spolku Tatrin /1844/, vydávanie kníh, novín a časopisov v novej slovenčine);
- 3/ sformulovanie (aj keď problematického) politického programu v revolúcii 1848 /49.

Počiatky slovenského literárneho romantizmu sa spájajú s vydaniaми dvoch študentských literárnych almanachov – Plody (Prešporok 1836) a Jitřenka (Levoča 1840). Mladí autori sa obracali najmä do histórie inšpirovaní najmä skladbami J. Hollého a J. Kollára, ale aj západoeurópskych romantikov (Byron, Schiller...). Svoju víziu slovenskej (slovanskej) poézie ako špecifický variant európskeho romantizmu predstavil začiatkom 40. rokov na prešporskom lýceu aj Ľ. Štúr. V princípe odmietal krajný subjektívizmus a tým aj kopírovanie tzv. západného byronovského modelu a hľadal nové možnosti poézie. Tento jeho projekt sa však nestal jedinou a všeobecnou normou slovenského romantizmu. Ten sa profiloval vo viacerých podobách a variantoch, ale minimálne v dvoch základných prúdoch: v národno-pragmatickom (najmä do roku 1848) a duchovno-mesianistickom (po roku 1849). Na základe zdôrazňovania alebo popierania

subjektívneho pocitu možno do jednej skupiny zaradiť autorov, ktorých poetika smeruje k subjektivismu a k tzv. západnému byronovskému typu poézie (J. Kráľ, S. Vozár, A. Sládkovič...) a do druhej skupiny autorov, ktorí v intenciách názorov L. Štúra do popredia vysúvali národnú tematiku a folklorizmus (L. Štúr, J. M. Hurban, S. Chalupka, J. Botto...)

Porážka uhorskej revolúcie 1848/49 a následný policajný režim rakúskych úradov znamenal útlm a stagnáciu vo verejnom, spoločenskom i kultúrnom živote a to v slovenskom i maďarskom prostredí. Výrazom skepsy a rozčarovania nad politickými neúspechmi v revolúcii bol mesianisticko-panslavistický politický pamflet Ľudovíta Štúra *Slovanstvo a svet budúcnosti* (1853). Výsledkom uvoľnenia politického napätie v Uhorsku bolo aj nové sformulovanie slovenských žiadostí zhrnutých do Memoranda národa slovenského (1861). Politické požiadavky síce nenašli ohlas, ale viedenské úrady súhlasili so založením centrálnej kultúrnej inštitúcie Slovákov – Matice slovenskej (Martin, 1863) a troch slovenských gymnázií.

Literatúra aj v druhej polovici 19. storočia veľmi citlivo reagovala na spoločensko-politické zmeny. Šesťdesiate roky ešte prinášajú pokračovanie a zavŕšenie mnohých romantických projektov. Nemožno zabudnúť, že napríklad až po revolúcii vznikajú aj tri kľúčové diela slovenskej romantickej poézie: A. Sládkovič – *Detvan* (1853), Ján Botto – *Smrť Jánošíkova* (1862) a S. Chalupka – *Mor ho! Porevolučný tragický pocit, smútok a sklúčenosť*, ale aj druh novej viery a mysticizmu sa prejavil sa v mesianizme. Tento špecifický romantický prúd sa v slovenskom myslení a umeleckej tvorbe rozvíjal najmä v postromantickom období v 60. – 70. rokoch 19. storočia v dielach S. B. Hroboňa, M. M. Hodžu či P. Kellnera Hostinského.

Nadalej sa však rozvíjala aj tradičná romanticko-realistická historická próza inšpirovaná hrdinskými obrazmi z uhorských dejín (J. Kalinčiak a Ľ. Kubáni). Sociálne a humoristické prózy písali najmä Laskomerský a Bachát, drámy J. Palárik a špecifický je národný hriešnik a nemilosrdný kritik a satirik J. Záborský.

Summary

Notes on the formation and development of Slovak romantic national identity

Slovak Romantic movement represents the last phase of a complicated and diverse process which is known as National Movement or National Revival in the history of Slovak literature and culture. This period lasted approximately from 1780 to 1849, and can be divided into three periods:

1. the last phase of Hungarian patriotism and the stipulation of "Slovakness" in the Catholic environment (1780–1820)
2. a birth of the idea of Slavic mutuality, renewal of the Czech and Slovak cultural and spiritual unity in the Lutheran circles (1820–1836),
3. the formation of the Slovak Romantic and national consciousness – a modern nationalism (1836–1849).

Slovak Romantic movement should be seen in the literary, social and political contexts since these contexts have often overlapped. Understanding of „the Romantic consciousness“ can be a key to understanding of many features of Slovak culture, historical consciousness and nature of people.